

De Nijlgans, een explosief toenemende exoot?

Fred Hopman

Inleiding

De doelstellingen van dit artikel zijn tweeledig:

- 1) Een beschrijving geven van de ontwikkelingen in de nijlganzenpopulatie in Noord-Holland.
- 2) Met behulp van stellingen een afweging maken of de Nijlgans in Noord-Holland explosief toeneemt.

Een beschrijving van de ontwikkelingen in de populatie in Egypte is opgenomen om inzicht te krijgen in de thuissituatie van de Nijlgans. Aangezien in Engeland al sinds de 18e eeuw een wilde populatie bestaat leek het nuttig om ook informatie over deze populatie op te nemen en eventuele parallellen of verschillen te beschrijven.

Na deze introductie, de gekozen methode om de gegevens te interpreteren, een beschrijving van de diverse ontwikkelingen in de populaties en een discussie aan de hand van vier stellingen worden er enkele aanbevelingen gedaan.

Methode

Aangezien er geen structureel onderzoek naar Nijlganzen plaatsvindt zijn losse waarnemingen verzameld. Vaak worden waarnemingen van nieuwkomers, zeker als het exoten zijn, niet goed gedocumenteerd. Vermoedelijk door zijn opvallende verschijning was de Nijlgans echter een uitzondering. Er kwamen veel gegevens boven water en er was een goed overzicht te maken van het kolonisatieproces in Zuid-Kennemerland en Noord-Holland. De vogelwerkgroepen in Noord-Holland werden benaderd om hun losse waarnemingen in te zenden. In De Fitis was al enkele malen aandacht geschonken aan het voorkomen van de Nijlgans en werden hierover gegevens gevraagd. In 1992 kwam wederom een oproep in Fitis om alle waarnemingen in te sturen naar het waarnemingenarchief van de Vogelwerkgroep. In totaal kwamen er ongeveer 1200 waarnemingen binnen van 1961 tot 1992, een periode die ruim 30 jaar bestrijkt. Ook werd informatie verkregen over de populatie-ontwikkeling van Nijlganzen in Zuid-Holland en rond de grote rivieren.

Er is een aantal factoren bij het gebruik van losse waarnemingen waarmee rekening gehouden moet worden om te voorkomen dat er een onjuist beeld van de werkelijke situatie geschapen

wordt. Enerzijds zal de Nijlgans snel opgemerkt worden door zijn opvallende verschijning zodat er een goed beeld gevormd kan worden over de ontwikkelingen, anderzijds is het een exoot die een aantal vogelaars de moeite van het bekijken niet waard acht. Mogelijk dat de bereidheid tot het melden van waargenomen Nijlganzen door de jaren heen wat afneemt. Hoogstwaarschijnlijk zullen grote groepen in ieder geval een vermeldenswaardige waarneming blijven. Door het cijfermateriaal op diverse manieren te benaderen hoop ik te ondervangen dat er een scheef beeld geschetst wordt.

Egypte

Als siervogel heeft de Nijlgans al een lange loopbaan achter de rug. In reliëfs van Egyptische graftombes van ongeveer 2500 jaar oud zijn Nijlganzen te zien, die deel uitmaakten van de bagage van farao's op hun reis naar het dodenrijk.

In Afrika komt de Nijlgans voor van Cairo in Egypte tot Kaapstad in Zuid-Afrika, met uitzondering van de Sahara. Dichte wouden worden gemeden, maar langs grote rivieren is de vogel wel waar te nemen. Meinertzhagen (1930) noemde de Nijlgans een veel voorkomende verschijning in de Nijldelta en schaars in zuidelijk Egypte. Na de voltooiing van de Aswandam en het ontstaan van het Nassermeer ontstond een geschikt broedgebied voor de Nijlgans. De voormalige broedgebieden ten noorden van de Aswandam lijken hierdoor grotendeels te zijn verlaten. In 1974 werd de Nassermeer-populatie geschat op 5-10 exemplaren per kilometer oeverlijn, hetgeen een populatie van duizenden broedparen suggereert. Een gedeelte van deze populatie migreert noordelijk naar de Nijldelta als het broedseizoen voorbij is.

Ongeveer 11000 exemplaren werden in 1976 waargenomen in de Nijldelta zuidelijk van Sohag. Groepen tot 2000 exemplaren worden waargenomen op de Nijloevers van september tot maart. De afstand van het noordelijk Nijlgebied tot aan het Nassermeer bedraagt ongeveer 1000 kilometer. Een enkele keer is er een waarneming van Nijlganzen buiten het Nijlgebied, bijvoorbeeld bij de Dahkla Oase, die 350 kilometer westelijk van de Nijl ligt. Gezien de wisselingen in droge en natte seizoenen in midden- en zuidelijk Afrika lijkt het aannemelijk dat de Nijlgans goed in staat is zich over afstanden van honderden kilometers te verplaatsen.

Engeland

In het begin van de 18e eeuw werden Nijlganzen vrijgelaten op diverse landgoederen in Norfolk, Devon, Bedfordshire en East-Lothian. Alleen in Norfolk wist de populatie te overleven en zich te verspreiden tot in het aangrenzende Suffolk. Hoewel de eerste vermelding van de Nijlgans stamt uit 1808, duurde het tot 1971 voor deze soort werd toegelaten tot de C-categorie van de Britse lijst, dat wil zeggen een geïntroduceerde soort die zich weet te handhaven. Sinds de vermelding op de Britse lijst zijn vogelaars meer gespitt op het registreren van deze soort. Waarnemingen buiten Norfolk blijven echter een uitzondering.

Het meest recente Britse onderzoek was de Winter Atlas Survey van de British Trust for Ornithology (BTO), waarvan de resultaten in 1986 zijn gepubliceerd (Lack, 1986). In deze atlas staan 504 exemplaren vermeld, waarvan er 429 in Norfolk gevonden werden. In 1963 betrof de nijlganzenpopulatie nog naar schatting 300 tot 400 exemplaren.

Als voornaamste reden waarom de Nijlgans in Engeland zich niet verder verspreidt wordt gegeven dat de vogels vroeg in het voorjaar met broeden beginnen, zodra de dagen beginnen te lengen. Hoewel volwassen vogels koudeperiodes goed doorstaan, zijn de broedresultaten in Norfolk matig: slechts twee volgroeide pulli per broedsel. Vele jonge dieren overleven de kou niet; predatie door kraaien is een factor die meespeelt en ook de competitie met broedende Grauwe en Canadese Ganzen is van negatieve invloed op de broedresultaten van de Nijlgans.

Het meest recente cijfer over het aantal broedparen is van de BTO afkomstig en stamt uit 1990 en betreft 80 tot 100 broedparen (Marchant et al., 1990). De populatie in Engeland zal dus altijd afhankelijk blijven van de beschermde populatie in Norfolk, tenzij er een onverwachte instroom van verwilderde exemplaren van het Europese vasteland plaatsvindt. Een verschijnsel dat in 1890 als mogelijke verklaring werd gegeven voor het verschijnen van kleine groepen Nijlganzen voor de kust van Norfolk na sterke oostenwind. Stevenson duidde deze dieren aan als: 'mogelijk afkomstig uit verwilderde populaties uit Holland.'

Noord-Holland

Voor zover bekend is de allereerste waarneming van een Nijlgans in Nederland op 11 april 1961 gedaan bij de Putten door Peter Stam van Vogelwerkgroep Tringa. Op 19 april 1969 werden er in het Amsterdamse Bos twee exemplaren waargenomen. In

Zuid-Kennemerland was de eerste waarnemingsdatum 20 april 1969 in de AW-duinen. Op Texel werden de eerste Nijlganzen in april 1983 bij de Muy geregistreerd. In andere delen van Noord-Holland werden vanaf ongeveer 1970 Nijlganzen waargenomen. Aangenomen werd dat de populatie van Noord-Holland afstamt van verwilderde exemplaren die uit watervogelcollecties te Wasse naar zijn ontsnapt. De eerste waarneming bij de Putten sluit hier niet bij aan, aangezien de eerste meldingen van Nijlganzen bij Den Haag en Nootdorp in 1968 gedaan werden. Mogelijk dat eerdere (onbekend gebleven) ontsnappingen elders bijgedragen hebben tot het ontstaan van de populatie in Noord-Holland. Hierna nam de soort verder toe, hetgeen in tabel 1 wordt getoond. Eind jaren tachtig broedden er 40 tot 50 paar Nijlganzen in Noord-Holland (Ruitenbeek et al., 1990).

Tabel 1. Aantal waargenomen Nijlganzen per jaar (A), het aantal waarnemingen per jaar (B), het gemiddelde aantal per waarneming (C), de explosieve trend (D) en het theoretisch gemiddelde per waarneming (bij een explosieve trend) (E) in Noord-Holland in de periode 1969-1992.

Jaar	A	B	C	D	E
1969	14	4	3.5	2	0
1970	43	9	4.78	4	0
1971	3	1	3	8	0
1972	3	2	1.5	16	0
1973	2	1	2	32	0
1974	9	3	3	64	0
1975	58	25	2.32	128	0
1976	65	18	3.61	256	1
1977	176	29	6.07	512	1
1978	198	30	6.6	1024	3
1979	40	9	4.44	2048	6
1980	79	23	3.43	4096	11
1981	107	19	5.63	8192	22
1982	381	29	13.14	16384	45
1983	736	97	7.59	32768	90
1984	962	116	8.29	65536	180
1985	214	41	5.22	131072	359
1986	444	55	8.07	262144	718
1987	217	45	4.82	524288	1436
1988	309	70	4.41	1048576	2873
1989	578	100	5.78	2097152	5746
1990	552	125	4.42	4194304	11491
1991	1377	129	10.67	8388608	22982
1992	1818	149	12	16777216	45965

De wintergroepen Nijlgezen van soms meer dan 100 exemplaren beginnen zo langzamerhand een vertrouwd verschijnsel te worden in de polders ten oosten van Haarlem. Foto: Fred Hopman.

De Nijlgezen geeft de voorkeur aan open parklandschap, maar ook rond duinmeertjes worden territoria gevestigd. Dit kan leiden tot conflicten met de aldaar aanwezige watervogels. In het Zwanenwater werd besloten een afschotvergunning voor Nijlgezen te verstrekken aangezien het broedresultaat van Lepelaars mogelijk nadelig beïnvloed werd door de Nijlgezen.

Het beeld dat in Noord-Holland naar voren komt verschilt niet veel van dat in Zuid-Holland, waar in de omgeving van Wassenaar en Den Haag ook groepen van maximaal 150 tot 200 exemplaren zijn waargenomen (med. E. Dobbelman). In de omgeving van de grote rivieren zijn maxima van hoogstens enkele honderden vogels geteld (med. L. van den Bergh).

Schade door Nijlgezen

In Engeland is er geen schade bekend die door Nijlgezen aangericht is. In Norfolk is de populatie klein in vergelijking met de aldaar overwinterende populaties Kleine Rietgezen, Kolgezen en Rotgezen, die alle schade kunnen veroorzaken.

In Zuid-Afrika kunnen grote troepen Nijlganzen een grote schadepost veroorzaken door vertrappen en aanvreten van jonge scheuten cultuurgewassen. In Nederland werd in september 1989 f 792,09 uitgekeerd voor schade door Nijlganzen aan een graslandperceel in Peize te Drenthe (Venema, 1992). Bij navraag bij de betreffende instantie in Haarlem voor schadegevallen in de omgeving van Haarlem werden geen schadegevallen genoemd.

Is de Nijlgans een explosief toenemende exoot?

Voordat er kan worden ingegaan op de vraag of de Nijlgans explosief toeneemt dient het begrip 'explosieve toename' wat nauwkeuriger omschreven te worden. In dit artikel wordt onder explosief toenemen verstaan: het vermogen hebbend om de aanwezige populatie van volwassen exemplaren jaarlijks te laten verdubbelen gedurende een periode van minimaal 10 jaar.

Vanuit bovenstaande definitie is een viertal stellingen geformuleerd van theoretische verwachtingen in de ontwikkeling van een explosief toenemende soort. Aan de hand van de beschikbare informatie kan bekeken worden of de ontwikkeling van de Nijlgans aan deze definitie voldoet. Vooraf dient echter een aantal kanttekeningen gezet te worden bij deze exercitie. Er zij nogmaals gewezen op het a-systematische karakter van het verzamelen van de waarnemingen. Bovendien is onbekend hoe groot het gebied is van de 'aanwezige populatie' Nijlganzen.

Stelling 1)

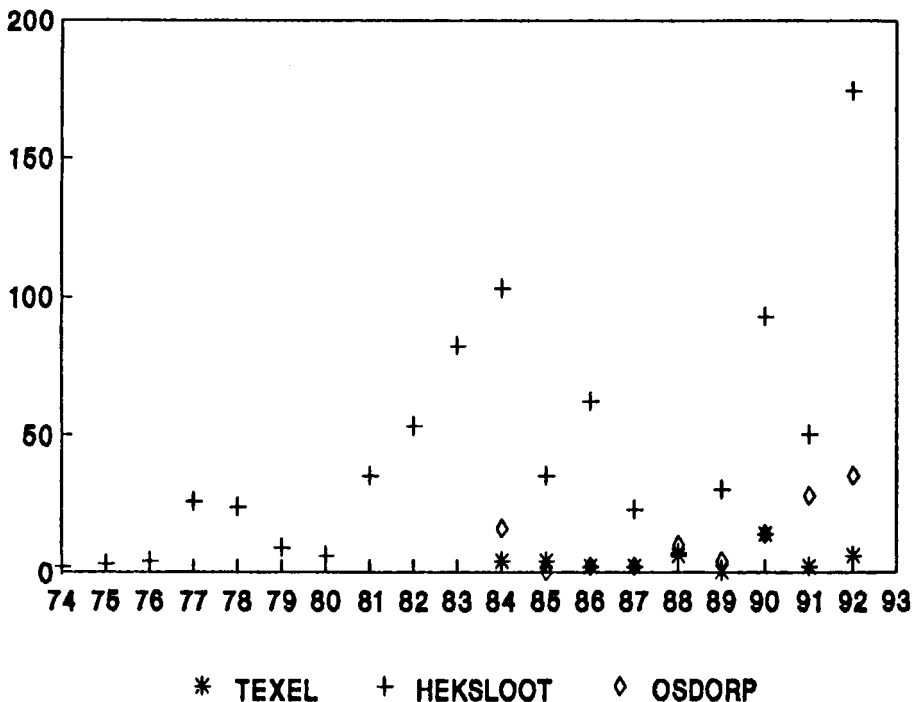
Als de Nijlgans een explosief toenemende exoot is, dan is te verwachten dat jaarlijks:

- * het aantal waarnemingen van Nijlganzen toeneemt,
- * het aantal waargenomen exemplaren groter wordt,
- * het aantal exemplaren per waarneming stijgt.

Er moest rekening gehouden worden met de mogelijkheid dat het aantal actieve vogelaars in dertig jaar toegenomen is en dat dit zou kunnen leiden tot een toename van het aantal waarnemingen. Door het gemiddelde te nemen van het aantal exemplaren per waarneming kon dit ondervangen worden. Als we de getallen bekijken dan zijn er globaal drie perioden te onderscheiden (zie figuur 1):

1. tot 1975: Minder dan tien waarnemingen per jaar waarbij het jaartotaal van het aantal waargenomen ganzen minder dan 15 bleef. Het gemiddelde aantal ganzen per waarneming kwam maximaal op 4.78.
2. 1975 tot 1982: het jaarlijkse aantal waarnemingen neemt toe en schommelt tussen de 10 en de 30. Het jaartotaal schommelt tussen 60 en 200 exemplaren per jaar en het gemiddelde aantal ganzen per waarneming stijgt tot maximaal 6.6.

3. 1982 tot 1993: Het aantal waarnemingen per jaar stijgt tot ongeveer 200, het jaartotaal schommelt tussen ongeveer 200 en 1800 per jaar en het gemiddeld aantal ganzen per waarneming stijgt tot maximaal 13.1.

Figuur 1. Trends in aantallen waargenomen Nijlgezen in drie gebieden (Texel, Hekslootpolder en Osdorp).

Bij Meteo-consult zijn de gegevens van de strengste winters van deze eeuw opgevraagd om te kijken of er een verband kan worden aangetoond tussen de ontwikkelingen in de populatie van

Nijlganzen en het optreden van strenge winters. Als we kijken naar de jaartotalen dan is er een duidelijk verband. De winter van 1984/85 had bijv. een Hellman-getal (maat voor de strengheid van een winter) van 193.6. In 1984 bedroeg het jaartotaal van waargenomen Nijlganzen 962. Na deze strenge winter kwam het jaartotaal van 1985 op 214. De winters van 1978/79 (Hellman: 206) en 1986/87 (Hellman: 151) laten een soortgelijk beeld zien. Wat opvalt, is dat de eveneens koude winters van 1981/82 (Hellman: 127) en 1985/86 (140) geen afname laten zien. De conclusie dat Nijlganzen bij een Hellmangetal dat groter is dan 150 in de problemen raken, lijkt hiermee gerechtvaardigd. Als de winter bovendien 'laat' begint, zal dit het broedsucces waarschijnlijk negatief beïnvloeden, hetgeen in Engeland al als een factor genoemd werd.

Stelling 2)

Als de Nijlgans een explosief toenemende exoot is, dan valt te verwachten dat de maximale aantallen Nijlganzen in gebieden die zowel door vogelaars als door Nijlganzen gefrequentieerd worden, jaarlijks toenemen.

Bij beschouwing van drie reeksen van gebieden die goed door vogelaars bezocht worden zou er in alle drie de gebieden een stijging van het aantal waargenomen dieren moeten zijn. Dit blijkt niet het geval te zijn (figuur 1). Van een explosieve trend is geen sprake.

Stelling 3)

Als de Nijlgans een explosief toenemende exoot is, dan valt te verwachten dat er 25 jaar na de eerste waarnemingen en broedgevallen er groepen van 500 tot 1000 exemplaren zijn waar te nemen.

Meerdere eerste waarnemingen van Nijlganzen in de provincie Noord-Holland stammen ongeveer uit 1970. Indien we de definitie van explosief toenemend toepassen dan zou dit na tien jaar moeten resulteren in meer dan duizend exemplaren in Noord-Holland, hetgeen waarnemingen door heel Noord-Holland zou moeten opleveren van groepen ruiende vogels of wintergroepen van honderden exemplaren. Uit de waarnemingen blijkt dat er in 1982 enkele groepen van 50 tot 63 exemplaren werden waargenomen in gebieden die op kleine afstand van elkaar liggen: de Hekslootpolder, Spaarnwouderplas en de Vereenigde Binnenpolder. Tabel 2 laat een ontwikkeling zien die enkele jaren gelijke tred houdt met een explosieve ontwikkeling, maar deze ontwikkeling zet niet door. Wel is duidelijk dat Zuid-Kennemerland binnen Noord-Holland een kerngebied voor de Nijlgans is.

Tabel 2. Overzicht van maandmaxima van de Nijlgans per jaar in Noord-Holland in 1982-1992. Bij de plaatsen staat het atlas-blok.

Jaar	Plaats	Maand	Maximum
1982	Ver. Binnenpolder (25-22)	nov	63
1983	Hekslootpolder (25-22)	dec	82
1984	Hekslootpolder (25-22)	nov	103
1986	Hekslootpolder (25-22)	dec	62
1987	Inlaagpolder (25-22)	dec	54
1989	Velserbroekpolder (25-22)	jan	95
1990	Hekslootpolder (25-22)	okt	93
1991	Noordzeekanaal (25-11)	jul	65
	Polder Ronde Hoep (25-55)	feb	65
1992	Hekslootpolder (25-22)	sep	174

Als we 1991 bekijken dan worden er 65 exemplaren gezien bij de Ronde Hoep in februari en eenmaal is er in juli een waarneming van de grootste groep van 65 Nijlganzen op het Noordzeekanaal bij de sluizen van IJmuiden. De grootste groep die tot nu toe werd waargenomen, was een groep van 174 exemplaren in de Hekslootpolder in september 1992.

In de SOVON-midwintertelling van landelijke monitoringgebieden in januari 1993 werd melding gemaakt van een totaal van 727 Nijlganzen. Hierbij dient te worden aangetekend dat een aantal voorkeursbiotopen van de Nijlgans buiten de monitoringgebieden valt (SOVON-nieuws 6(4)).

Stelling 4)

Als de Nijlgans een explosief toenemende exoot is, dan valt te verwachten dat het aantal gebieden waar de Nijlgans wordt waargenomen door de jaren heen met sprongen stijgt.

Het aantal gebieden waar Nijlganzen waargenomen zijn steeg in dertig jaar van 1 naar ongeveer 30, hetgeen neerkomt op ongeveer een gebied per jaar. Enerzijds kan dit aansluiten bij het beeld dat normaal genoemd kan worden bij de kolonisatie door een soort (in het begin pioniersproblemen van een kleine populatie, gevolgd door een snelle groei, waarna een stabilisatie optreedt), anderzijds kan een mogelijke toename van het aantal

waarnemers een rol spelen. Gesteld kan worden dat het aantal gebieden door de jaren heen toeneemt. Of deze toename past bij het beeld van een explosief uitbreidende soort is nog onbekend.

Conclusies en aanbevelingen

Gezien het bovenstaande is te concluderen dat:

- 1) De Nijlgans in Noord-Holland niet voldoet aan de gegeven definitie van explosief toenemend.
- 2) De Nijlgans zich desondanks bijzonder succesvol weet uit te breiden en waarschijnlijk overal in de regio en de provincie de voorkeursbiotopen al bezet heeft.
- 3) Enig inzicht in dispersie vanuit de voorkeursgebieden er niet is. Immers de Nijlgans is een exoot (met mogelijk een grote actieradius) die niet geringd wordt. De enige ringmelding die we hebben kunnen verkrijgen, betrof een Belgische terugmelding van een exemplaar dat in Tervuren (Brabant) als pullus op 14 juni 1990 geringd was en teruggevonden werd te Maulde in Frankrijk, 84 kilometer zuidwestelijk van de ringplaats. (Voedertafel 11 1991: 14).
- 4) De ontwikkeling van de populaties in Noord-Holland en Engeland verschilt terwijl de factoren klimaat en predatie ongeveer hetzelfde zijn.
- 5) Strengere winters een negatieve invloed hebben op de aantallen.

Mijns inziens lijkt het nuttig de ontwikkelingen in de Nijlganzenpopulatie structureel te volgen door:

- Nijlganzen te ringen om inzicht te krijgen in dispersie en actieradius. Als Nijlganzen de Nijl afreizen moeten ze ook in staat zijn om geschikte gebieden in België en Duitsland te bereiken.
- Nijlganzen structureel bij tellingen voor vogelonderzoek te vermelden (zowel bij broedvogel- als niet-broedvogelonderzoek).

Dankwoord

De volgende personen hebben inzicht gegeven in het wel en wee van de Nijlganzen: L. van den Bergh (IBN/DLO), E. Dobbelman, A. Dijkse (Texel), F. Geldermans (Den Helder e.o.), H. Gouw (Het Gooi), M. Marx (Tringa), D. Rigby (Engeland), M. Roos (Zaanstreek), P. Scholten (Amsterdam), C. Tomlison (Engeland), H.J. Uding (Castricum) en D. Vlucht (Alkmaar). Uiteraard zijn we ook alle leden van de Vogelwerkgroep Zuid-Kennemerland dankbaar die de moeite hebben gedaan om hun waarnemingen door

te geven aan het waarnemingenarchief. Zonder hun medewerking had nooit een goed overzicht over de verspreiding en de toename tot stand kunnen komen. Pim de Nobel wordt bedankt voor het kritisch doornemen van een eerdere versie van het artikel.

Literatuur

- Bergh, L.M.J. van den, 1993. De Nijlgans, een avifaunistische aanwinst of een probleemvogel? *Argus* 2: 7-10.
- Blekendaal, P.H., 1972. Egyptische Vossegans of Nijlgans. *De Fitis* 8 (3): 9-10.
- Costers, R., 1984. De onstuitbare opmars van de Nijlgans. *De Graspieper* 4 (3): 116-120.
- Cramp, S. & Simmons, K.E.L., 1977. *The birds of the Western Palearctic*, vol 1. Oxford.
- Eigenhuis, K.J., 1975. Nijlgans (3). *De Fitis* 11 (2): 26-27.
- Goodman, S.M., & Meininger, P.L., 1989. *The birds of Egypt*. Oxford.
- Heidweiller, T., 1974. Nijlganzen. *De Fitis* 10 (6): 102.
- Hut, R.G.M. van de, Roos, M. & Rozemeijer, P.J., 1988. Watervogels van de Zaanstreek. Vogelbeschermingswacht 'Zaanstreek'.
- Lack, P., 1986. *The atlas of wintering birds in Britain and Ireland*. BTO, Tring.
- Long, J.L., 1981. *Introduced birds of the world*. David and Charles, Newton Abbot.
- Marchant, J.H., Hudson, R., Carter, S.P., & P. Whittington, 1990. *Population trends in British breeding birds*. BTO, Tring.
- Meinertzhagen, R., 1930. *Nicoll's Birds of Egypt*. Londen.
- Mulder, A., 1969. Een merkwaardige ontmoeting. *De Fitis* 5 (4): 6.
- Ruitenbeek, W., Scharringa, C.J.G. & Zomerdijk, P.J., 1990. *Broedvogels van Noord-Holland*. SVN/Provinciaal Bestuur Noord-Holland. SVN, Assendelft.
- Sharrock, J.T.R., 1976. *The atlas of breeding birds in Britain and Ireland*. BTO, Tring.
- Venema, P., 1992. De Nijlgans *Alopochen aegyptiacus* in Drenthe in 1980-'91. *Drentse vogels* 5: 3-11.
- Vogelwerkgroep Avifauna West-Nederland, 1981. *Randstad en Broedvogels*. Gianotten, Tilburg.

Fred Hopman, Stephensonplein 7, 1972 RP IJmuiden

In Fitis nummer 2 verschijnt een artikel dat dieper ingaat op het voorkomen van de Nijlgans als broedvogel in de regio.